

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗГВАЛТУВАНЬ МИНУЛИХ РОКІВ**

Методичні рекомендації

**Київ
2018**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

РОЗСЛІДУВАННЯ ЗГВАЛТУВАНЬ МИНУЛИХ РОКІВ

Методичні рекомендації

Київ
2018

Авторський колектив:

Горбачевський В. Я., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Національна академія внутрішніх справ);

Кубарева О. В., кандидат юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ)

Симоненко Н. О., кандидат юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ);

Рецензенти:

Чорноус Ю. М., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ;

Шарай Л. Г., кандидат юридичних наук, доцент, заступник директора Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 13 червня 2018 року (протокол № 10)

Розслідування зґвалтувань минулих років [Текст] : метод. рек. /
Р654 **В. Я. Горбачевський, Н. О. Симоненко, О. В. Кубарева.** – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. – 52 с.

Методичні рекомендації містять криміналістичну характеристику зґвалтувань минулих років. Розкрито особливості досудового розслідування зґвалтувань минулих років, порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження, тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, порядок призначення та проведення судових експертиз під час розслідування зґвалтувань минулих років.

Призначено для слідчих, співробітників оперативних підрозділів, а також науковців, викладачів, здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра та магістра вищих навчальних закладів МВС України.

УДК 343.983:343.541

© Національна академія внутрішніх справ, 2018

© Горбачевський В. Я., Симоненко Н. О., Кубарева О. В., 2018

ВСТУП

«Найбільше заохочення злочину – безкарність»

Марк Туллій Цезарь

Зґвалтування – це суспільно небезпечне діяння, яке грубо порушує усталений у суспільстві уклад статевого стосунків та основні принципи статевої моралі.

Відповідно до офіційної статистики Генеральної прокуратури України у 2015 році зареєстровано 318 зґвалтувань, з яких нерозкриті – 164, у 2016 році – 345, нерозкриті – 152, а у 2017 році – 466, нерозкриті – 319. Аналіз свідчить що кількість зґвалтувань зростає а рівень розкриття зменшується.

Неможливість забезпечення принципу невідворотності покарання веде до продовження злочинної діяльності осіб, що порушили закон і найчастіше проявляється у більш зухвалій і небезпечній формі, нерідко вчиняється з метою приховати інший злочин, а інколи переростає у серійні злочини. Це призводить до негативної оцінки всієї діяльності Національної поліції України з боку громадян, підвищує соціальну напруженість у суспільстві, викликаючи недовіру до здатності держави забезпечити захист життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканності.

Отже, запропоновані увазі методичні рекомендації підготовлені з метою забезпечення органів досудового розслідування необхідною інформацією щодо особливостей розслідування зґвалтувань минулих років. На основі узагальнення практики роботи органів досудового розслідування та розгляду відповідних кримінальних проваджень запропоновано типовий алгоритм процесуальних дій слідчого під час досудового розслідування даного злочину.

1. Криміналістична характеристика зґвалтувань минулих років

Криміналістичною характеристикою зґвалтувань минулих років є система відомостей про способи підготовки, вчинення і приховування злочину, особливості особи злочинця і жертви, яка відображає закономірні зв'язки між ними і використовується з метою побудови та перевірки версій для вирішення конкретних завдань під час досудового розслідування зґвалтувань минулих років.

Зґвалтування минулих років – це скоєні та зареєстровані в установленому порядку за минулі роки зґвалтування, досудове розслідування по яких зупинено на підставі ч. 1 ст. 280 КПК України, та зґвалтування, про які стало відомо через тривалий час після його вчинення.

Серед особливостей, які позначаються на успішному розкритті окремих видів злочинів, важливу роль відіграє їх криміналістична характеристика, що дає змогу краще усвідомити сутність конкретного досліджуваного злочину, що особливо важливо під час досудового розслідування зґвалтувань минулих років в умовах дефіциту інформації. Вона дозволяє краще дослідити та оцінити виявлені факти, їх взаємозв'язки, зорієнтуватися в конкретній обстановці.

Характерними особливостями криміналістичної характеристики зґвалтувань минулих років, як показує вивчення практики, є час, що минув з моменту вчинення злочину до його виявлення чи продовження розслідування. Ця ознака дозволяє висунути версії, визначити коло осіб, для перевірки на причетність до злочину, перелік слідчих (розшукових) дій. Значна частина зґвалтувань скоюється особами незнайомими з потерпілим. Відсутність зв'язку та відносин між потерпілим і злочинцем, іноді випадковий характер їх зустрічей, тим більше на вулиці або у безлюдному місці серйозно ускладнюють встановлення особи злочинця, а також кола осіб, серед яких його потрібно шукати.

Переважну частину нерозкритих зґвалтувань складають злочини, скоєні особами в минулому судимими, рецидивістами, особами без певних занять, або такими що не мають певного місця проживання.

Крім названих особливостей, властивих нерозкритим злочинам минулих років, розслідування їх утруднюється ще низкою обставин, які складають у сукупності особливу слідчу ситуацію. До таких

обставин треба передусім віднести складність або неможливість виявлення слідів злочину, перевірки доказів через тривалий час після його вчинення. Тому похибки, допущені раніше внаслідок поверхневих, поспішних або невмілих дій при огляді місця події, виявленні та фіксації слідів злочину, а також при провадженні інших слідчих (розшукових) дій, згодом, після відновлення провадження, як правило, усунути надзвичайно важко. Це негативно позначається, наприклад, на результатах проведення судових експертиз тощо.

Неповнота слідства, як правило, виникає внаслідок некваліфікованого, безініціативного або несумлінного дослідження обставин скоєного кримінального правопорушення, зокрема перевірки версій щодо винної особи або кола осіб. Одностороння оцінка доказів нерідко призводить до побудови і перевірки слідчим однієї або декількох версій, але не всіх можливих. Опинившись у полоні версії, помилково покладеної в основу розслідування, слідчий не перевіряє інші, не збирає додаткових доказів, необхідних для їх перевірки.

Додаткові складності при розслідуванні злочинів минулих років виникають і в зв'язку з тим, що за час що пройшов з моменту скоєння злочину, досудового слідства до відновлення зупиненого провадження окремі потерпілі та свідки, показання яких мають важливе значення, можуть змінити місце проживання, а в ряді випадків і прізвище, що створює додаткові труднощі при провадженні необхідних слідчих (розшукових) дій за їх участю. Крім того час об'єктивно згладжує повноту спогадів про факти минулої дійсності. У результаті раніше допитані й особливо своєчасно не допитані свідки можуть ненавмисно спотворювати реальні обставини.

Специфіку розслідування злочинів минулих років зумовлюють і причини суб'єктивного характеру. Сюди можна віднести умисне приховування або знищення підозрюваним або іншими особами слідів злочину. Наприклад зміненням зовнішнього вигляду, знищенням одягу, інших речових доказів, здійсненням тиску на свідків, схилянням їх до дачі явно неправдивих свідчень тощо.

Перераховані особливості криміналістичної характеристики даної категорії злочинів ускладнюють їх розслідування. Тому специфіка роботи слідчого потребує відповідних рекомендацій по розслідуванню нерозкритих зґвалтувань минулих років.

Найчастіше зґвалтування вчиняються у перші нічні години (23.00–01.00 год ночі) (82,4 %); пізні вечірні години (21.00–22 год 00 хв) (17,6 %).

Місцями, де найчастіше вчиняються зґвалтування, є лісові масиви, паркові зони й поля (35,1 %); квартира потерпілої або гвалтівника (27 %); під'їзди будинків і сходові площадки (24,3 %); нежилі або занедбані (пусті) приміщення (13,6 %).

Щодо стосунків між гвалтівником і потерпілою особою, то в більшості випадків (64,6 %) вони були попередньо знайомі, а саме:

1) зґвалтування потерпілої особи, учинене після нетривалого спілкування з нею (32,4 %);

2) зґвалтування потерпілої особи під час спільного проведення вільного часу (26,5 %);

3) зґвалтування потерпілої особи – знайомими, сусідами, співробітниками або однокласниками, одногрупниками (5,7 %).

Також слідчі зазначили, що жертвами зґвалтування найчастіше стають у віці 18–25 років (48,7 %) та 14–18 років (41 %), як правило, неодружені (71,9 %)

Серед обтяжуючих обставин, які найбільш часто встановлюються в ході розслідування, слідчі назвали вчинення зґвалтування групою осіб (42,4 %), що спричинило тяжкі наслідки (12,1 %), вчинення даного злочину повторно (15,2 %), а також щодо неповнолітньої чи малолітньої особи (6 %). Серед наслідків зґвалтування, які найчастіше трапляються, тілесні ушкодження різної тяжкості (80 %), а в деяких випадках психічне захворювання (16,7 %).

Серед опитаних слідчих 15,6 % зазначили, що в їх практичній діяльності були випадки зґвалтування особи чоловічої статі.

Спосіб вчинення зґвалтування минулих років

Спосіб вчинення зґвалтування визначено кримінальним законодавством в диспозиції ст. 152 Кримінального кодексу (КК) України (із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи). З метою правильного застосування судами законодавства способи вчинення передбачено та розтлумачено Постановою Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статеві свободи та статеві недоторканності особи»¹ [9].

¹ Постанова Пленуму Верховного суду України від 30.05.2008 № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статеві свободи та статеві недоторканності особи».

За результатами аналізу кримінальних проваджень та опитування слідчих по розслідуванню насильницьких злочинів встановлено, що найбільш розповсюдженими способами вчинення зґвалтування є застосування фізичного насильства (45 %); погроза застосування фізичного насильства (40 %); використання безпорадного стану потерпілого (14,3 %).

Фізичне насильство – це фізичне подолання опору, який чинить потерпіла особа або очікуваного опору, який обумовлений небажанням вступити з винним у статевий зв'язок. Воно має бути таким, щоб перебороти дійсний, а не вигаданий (уявний) опір потерпілої особи. Ігвалтівник може застосувати фізичну силу, різні предмети або навіть зброю, щоб зламати опір. Він може намагатися зв'язати потерпілу особу, завдати побої, тілесні ушкодження різної тяжкості, наносити удари, здавлювати шию руками, петлею тощо. За даними проведеного анкетування фізичне насильство є найбільш розповсюдженим способом скоєння статевого злочину, яке полягає в заподіянні потерпілій особі будь-яких тілесних ушкоджень або в позбавленні її можливості опору іншими засобами. Даний спосіб вчинення зґвалтування може бути пов'язаний з побоями, спробами удушення й поранення, так як під час огляду потерпілої особи найчастіше мають місце сліди боротьби (синці, подряпини, садна тощо). Їх розташування іноді буває характерним поблизу статевих органів, на внутрішній поверхні стегон, животі, молочних залозах, на шиї та обличчі.

Після вивчення кримінальних проваджень встановлено, що 52,6 % статевих злочинів скоюється із застосуванням фізичного насильства чи погрозою застосування фізичного насильства та використання безпорадного стану потерпілої особи (36,8 та 10,6 % відповідно).

Так, наприклад, В., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння за місцем тимчасового проживання, до якого запросив Н. з метою реалізації злочинного умислу, спрямованого на зґвалтування останньої, для подолання її опору, умисно, з великою силою наніс Н. численні удари кулаками по голові та обличчю. Після цього, застосовуючи фізичну силу, однією рукою утримуючи потерпілу, іншою рукою зняв з неї одяг та утримуючи її зґвалтував. У подальшому В., використовуючи перевагу в силі й те, що від спричинених ним тілесних ушкоджень Н. неодноразово втрачала свідомість, не даючи можливості потерпілій залишити приміщення

вищевказаної квартири, протягом ночі ще декілька раз вступав з нею у статеві зносини у супереч волі потерпілої. Під час застосування фізичного насильства та гвалтування В. заподіяв потерпілій тілесні ушкодження у вигляді синців обличчя, рани правої брови, шиї, верхньої третини лівого плеча, правого стегна, струсу головного мозку.

Погроза застосування фізичного насильства – це висловлений у будь-якій формі намір завдати фізичну шкоду (погроза завдання фізичних ушкоджень, вбивства тощо). Погроза застосування фізичного насильства повинна мати певні ознаки, а саме бути: а) протиправною (дії вчинені гвалтівником завдають безпосередньої шкоди інтересам особи, які не пов’язані із настанням шкідливих наслідків, а містять у собі лише загрозу, небезпеку заподіяння тілесних ушкоджень); б) достатньо інтенсивною (визначається змістом погрози (висловлення або демонстрація погроз застосування насильства, небезпечного для життя або здоров’я потерпілого); в) реальною (реальність погрози визначається достатністю підстав побоюватися її виконання, які у кожному випадку є різними); г) спрямованою на фізичне чи психічне насильство (погроза, яка спрямована на заподіяння шкоди іншим інтересам, наприклад матеріальним, не дають розглядати вчинені з використанням таких погроз статеві зносини); д) доведеною в суді. Погроза як і саме насильство має на меті подолання опору потерпілої особи у формі, що не залишає сумніву небажання вступити у статевий зв’язок з гвалтівником.

Безпорадний стан потерпілої особи – це такий фізичний або психічний стан, коли вона не здатна усвідомлювати характер і значення вчинюваних із нею дій або, усвідомлюючи їх, не може чинити опір. Тобто, безпорадний стан потерпілої особи означає її нездатність чинити опір під час вступу з нею в насильницький статевий зв’язок або нездатність правильно оцінювати за своїм психічним станом події, що відбувається. В якості безпорадного стану можуть розглядатися: наявність у потерпілої особи фізичних вад, малолітній вік, розлад душевної діяльності або інший хворобливий стан, як наслідок вона не могла розуміти, що відбувається, а головне чинити опір.

2. Особливості досудового розслідування зґвалтувань минулих років

1. Відповідно до ст. 214 КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про зґвалтування або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Якщо особа безпосередньо звертається до чергової частини, до слідчого, прокурора або іншої службової особи, уповноваженої на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, приймається заява про вчинене зґвалтування або складається протокол прийняття усної заяви про вчинення зґвалтування.

До Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про:

- дату надходження заяви, повідомлення про зґвалтування або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- прізвище, ім'я, по батькові потерпілої особи або заявника;
- інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення зґвалтування;
- короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення зґвалтування, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;
- попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України;
- інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань.

Відповідно до ст. 477 КПК України якщо зґвалтування вчинено без обтяжуючих обставин, або повторно, чи особою яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 153–155 Кримінального кодексу України, кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може бути розпочато лише на підставі заяви потерпілого (ч. 4 ст. 26 КПК України).

Таким чином, сутність кримінального провадження у формі приватного обвинувачення полягає в тому, що досудове розслідування

за цією категорією кримінальних проваджень починається лише за ініціативою потерпілого, його законного представника чи представника.

Відповідно до ч. 2 ст. 55 КПК України особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення, потерпілому вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки, .

Відповідно до ч. 6 ст. 214 КПК України слідчий після внесення відомостей до єдиного реєстру досудових розслідувань невідкладно розпочинає розслідування та направляє повідомлення прокурору про початок досудового розслідування.

Проводяться слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії.

Якщо ж місцезнаходження підозрюваного невідоме, тоді слідчий, відповідно до ст. 281 КПК України, оголошує його в розшук. Але перед тим, як оголосити в розшук підозрювану особу, слідчий зобов'язаний, відповідно до ст. 276–279 КПК України, вручити письмове повідомлення про підозру, а також зібрати докази, які підтверджують, що місцезнаходження підозрюваного невідоме.

Якщо місцезнаходження підозрюваної особи невідоме та слідчі (розшукові) дії не дали результатів, слід проводити, відповідно до глави 21 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії. Слідчий звертається з клопотанням до слідчого судді щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій. З метою встановлення місцезнаходження підозрюваного у вчиненні зґвалтування необхідно провести такі негласні слідчі (розшукові) дії: аудіоконтроль підозрюваної особи, якщо є достатні підстави вважати, що розмови даної особи можуть бути пов'язані з її місцем перебування (ст. 260 КПК України); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи шляхом таємного проникнення в них (ст. 267 КПК України); спостереження за місцем, де може з'явитися підозрюваний (ст. 269 КПК України); використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК України).

За результатами проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій складається протокол згідно з вимогами Кримінального процесуального кодексу України.

Зупинення досудового розслідування згвалтувань

На стадії досудового провадження одним із основних завдань кримінального судочинства є забезпечення швидкого розслідування обставин злочину. Але на цьому шляху іноді виникають ситуації, через які органи досудового розслідування не завжди можуть безперервно і своєчасно проводити необхідні слідчі (розшукові) дії та приймати відповідні рішення для швидкого завершення досудового провадження.

Відповідно до ст. 280 КПК України досудове розслідування може бути зупинено у разі, якщо: підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком; оголошено в розшук підозрюваного; слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування; наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Досудове розслідування зупиняється після повідомлення особи про підозру вмотивованою постановою прокурора або слідчого за погодженням з прокурором, відомості про це вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Після зупинення досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій не допускається, крім тих, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного.

Відповідно до ст. 276–279 КПК України слідчий зобов'язаний вручити письмове повідомлення про підозру, а також зібрати докази, які підтверджують, що місцезнаходження підозрюваного невідоме.

Повідомлення про підозру – одне з найважливіших процесуальних рішень органу досудового розслідування, за результатом прийняття якого конкретна особа набуває «особливого правового статусу». Кримінальний процесуальний кодекс України зазначає вичерпний перелік можливих законних способів вручення підозри.

Отже, за загальним правилом, письмове повідомлення про підозру вручається особі в день його складення слідчим або прокурором. У разі неможливості вручити особисто повідомлення про підозру вручається у спосіб, передбачений для виклику та приводу особи (гл. 11 ст. 135, 136 КПК України), а саме шляхом: надіслання поштою, електронною поштою; врученням під розписку дорослому

члену сім'ї чи іншій особі, яка з нею проживає «для передання»; врученням житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Однак «вручено» не означає «отримано», а отже, доцільно враховувати вимоги щодо належного підтвердження отримання або ознайомлення особою зі змістом повідомлення про підозру іншим шляхом. Так, згідно з ч. 1 ст. 136 КПК України, належним отриманням підозри є виключно розпис особи, у тому числі на поштовому повідомленні. Тому сам лише факт направлення поштою повідомлення про підозру не є доказом належного вручення особі такого повідомлення. Таким чином особа набуває статусу підозрюваного з моменту вручення їй особисто поштового відправлення, а не з моменту відправлення такого повідомлення слідчим. По-друге, надіслання повідомлення про підозру на електронну адресу. Воно вважається належно отриманим виключно у випадку направлення підозрюваною особою зворотного листа, що підтверджує отримання підозри. По-третє, щодо вручення повідомлення про підозру дорослому члену сім'ї для передання. Стаття 135 КПК України передбачає можливість вручення повідомлення про підозру дорослому члену сім'ї особи для подальшої передачі. Вичерпний перелік осіб, які є членами сім'ї, що використовується судами, визначено ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції». Це можуть бути особи, які перебувають у шлюбі, а також їхні діти, у тому числі повнолітні, батьки, особи, які перебувають під опікою і піклуванням, інші особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Розшук підозрюваної особи здійснюється відповідно до ст. 281 КПК України. Заходи, що вживаються під час розшуку підозрюваного, тривають до встановлення його місцезнаходження та доставляння до слідчого.

Відповідно до ст. 282 КПК України досудове розслідування відновлюється. Основою для відновлення досудового розслідування є постанова слідчого, прокурора, якщо підстави для його зупинення перестали існувати (підозрюваний видужав, його місцезнаходження встановлено, завершено проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва), а також у разі потреби проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій.

Відповідно до ч. 1 ст. 290 КПК України досудове розслідування завершено, якщо прокурор та слідчий визнають зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру. Відомості про закінчення досудового розслідування вносяться прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий складає обвинувальний акт та подає прокуророві для затвердження.

Про завершення досудового розслідування прокурором або слідчим за його дорученням складається повідомлення, у якому мають бути зазначені: номер кримінального провадження, процесуальний статус особи, якій повідомлено, роз'яснено право ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування.

В таких випадках слід вчинити такі дії:

1. Вносяться відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та досудове розслідування відновлюється відповідно до ст. 282 КПК України. Основою для відновлення досудового розслідування є постанова слідчого, прокурора, якщо підстави для його зупинення перестали існувати (підозрюваний видужав, його місцезнаходження встановлено, завершено проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва), а також у разі потреби проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій.

2. Слідчий негайно розпочинає розслідування.

3. Проводяться слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії.

4. Про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій складається протокол згідно з вимогами КПК України.

5. Відповідно до ч. 1 ст. 290 КПК України досудове розслідування закінчується, якщо прокурор та слідчий визнають зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру. Відомості про закінчення досудового розслідування вносяться прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий складає обвинувальний акт та подає прокуророві для затвердження.

6. Про завершення досудового розслідування прокурор або слідчий за його дорученням складає повідомлення, у якому мають бути зазначені: номер кримінального провадження, процесуальний статус особи, якій повідомляється, роз'яснено право ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування.

3. Застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування зґвалтувань минулих років

Запобіжні заходи є складовою частиною заходів забезпечення кримінального провадження, які застосовуються тільки щодо підозрюваного і обвинуваченого з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується (ст. 177 КПК України).

Затримання

Затримання в кримінальному процесі є тимчасовим запобіжним заходом, який застосовується в особливих випадках і за визначеною КПК України процедурою (ч. 2 ст. 176 КПК України). Затримання може здійснюватись щодо підозрюваного або обвинуваченого за ухвалою слідчого судді чи суду уповноваженою службовою особою, а також у точно встановлених випадках кожним, хто не є уповноваженою службовою особою. Під час досудового розслідування зґвалтувань минулих років затримання застосовується слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором.

Затримання є тимчасовою ізоляцією підозрюваної або обвинуваченої особи у вчиненні зґвалтування. Види затримання такі: 1) затримання підозрюваного, обвинуваченого, свідка за ухвалою

слідчого судді або суду з метою забезпечення приводу для участі у проведенні процесуальних дій під час досудового розслідування або судового розгляду, якщо їх участь у проведенні цих дій є обов'язковою і вони не з'явилися без поважних причин на виклик слідчого або суду (ст. 139, 140 та 187–191 КПК України); 2) затримання підозрюваного, обвинуваченого за ухвалою слідчого судді, суду, якщо до одного з них має бути застосований запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою (ст. 187, 204 КПК України); 3) законне затримання – ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду, крім випадків передбачених КПК України (ст. 207 КПК України); 4) затримання без ухвали слідчого судді, суду уповноваженою службовою особою в точно встановлених законом випадках.

Затримання застосовується тільки за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні особою зґвалтування, а також якщо існує ризик, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити наступні дії:

1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;

2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;

5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Відповідно до ст. 213 КПК України уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана надати затриманій особі можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи.

Тримання під вартою

Тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом, який застосовується під час здійснення досудового слідства зґвалтувань минулих років і пов'язаний із суттєвим обмеженням фундаментальних прав людини, насамперед, права на свободу та

особисту недоторканність, що гарантується ст. 29 Конституції України, ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Суворість правообмежень під час застосування цього заходу обумовлює те, що він має обиратися лише за умови доведення наявності законних підстав і за неможливості забезпечення належної поведінки підозрюваної чи обвинуваченої особи і виконання нею процесуальних обов'язків при застосуванні інших, більш м'яких запобіжних заходів.

Строк дії ухвали слідчого судді про тримання під вартою не може перевищувати шістдесяті днів. Ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має комплексний зміст і включає два рішення: перше з них безпосередньо стосується вирішення питання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; друге – щодо визначення розміру застави, достатньої, на думку слідчого судді, для забезпечення виконання процесуальних обов'язків підозрюваного (або, з огляду на наявність обставин, передбачених ч. 4 ст. 183 КПК України, про незастосування застави як можливої альтернативи триманню під вартою).

Так, запобіжний захід у вигляді застави під час вирішення питання альтернативи застосування тримання під вартою не може бути обраний під час досудового розслідування з'ясування минулих років, адже даний запобіжний захід не застосовується до підозрюваного, який вчинив злочин із застосуванням насильства або погрозою його застосування.

4. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій

Тактика проведення огляду місця події

Однією з першочергових слідчих (розшукових) дій, за допомогою якої виявляються сліди з'ясування, речові докази, а також інша корисна інформація, є огляд. Відповідно до чинного законодавства, огляд проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчиненого кримінального правопорушення (ст. 237 КПК України).

Огляд місця події доцільно проводити за участю потерпілої особи. Особливу увагу слід приділити виявленню і описанню місця

згвалтування, його розташуванню щодо дороги, найближчих житлових будинків. Важливо оцінити, чи збігається обстановка на місці події з отриманими раніше показаннями або поясненнями потерпілої особи, можливо, навіть виявити сліди, які вказують на вчинене в минулому згвалтування. Здійснювати огляд рекомендовано при якісному освітленні.

Огляд при розслідуванні згвалтувань минулих років проводиться, як правило, з метою збирання або перевірки раніше отриманих доказів. Повторний огляд місця події є дуже важливим етапом відновленого досудового розслідування. З урахуванням проведеного попереднього огляду можна виявити раніше непомічені важливі деталі або по-новому оглянути ділянку місця події.

При огляді на відкритій місцевості необхідно враховувати ґрунтове покриття (глина, чорнозем, пісок), наявність на ньому таких речовин, як цегляний пил, вапняк, рослинність, частки лакофарбового покриття, тирси, а також усе те, що могло б залишитись у злочинця на одязі та взутті. Це дозволяє вивчити обстановку, встановити місце вчиненого згвалтування та здійснити порівняння даних, отриманих із показань потерпілого або свідків. Така інформація може як спростувати версію про вчинення насильства, так і протиставити певні деталі події злочину. Усі ці обставини має бути зафіксовано в протоколі огляду місця події та ретельно перевірено в подальшому при проведенні розслідування.

Огляд місця події проводиться слідчо-оперативною групою безпосередньо після отримання заяви чи повідомлення про вчинене згвалтування.

Щодо згвалтувань, про які стало відомо через тривалий час після вчинення, слідчий, отримавши повідомлення від чергового про згвалтування, негайно виїжджає за вказаною адресою.

Перш ніж проводити огляд місця події по відновленому провадженню слідчий, насамперед, повинен дослідити протокол, який було складено за результатами первинного огляду місця події, що може містити важливу інформацію про: а) залишені злочинцем на місці події предмети його одягу, взуття, волосся, кров, інші біологічні об'єкти, сліди рук, взуття тощо; б) сліди та предмети, що могли залишитися на одязі, взутті, виявлення яких необхідне для ідентифікації розшукуваної особи; в) осіб, які б могли бачити нападників чи потерпілого на місці події злочину. Проаналізувавши ці дані перед проведенням повторного огляду, слідчий зобов'язаний

поставити перед собою такі завдання: по-перше, збільшити радіус огляду місця події, а також встановити приналежність виявлених слідів злочину й інших речових доказів експертним шляхом або за допомогою пред'явлення предметів для впізнання; по-друге, визначити об'єкти, які необхідно знайти; по-третє, з'ясувати маршрути руху мешканців, трудових колективів, продавців магазинів, працівників патрульної служби.

Повторний огляд проводиться в тих випадках, коли під час розслідування згвалтування на його початковому етапі об'єкт було оглянуто неякісно, недбало, некваліфіковано, а також, якщо виявлено нову інформацію. Дана слідча дія дає змогу уточнити обставини злочину та отримати додаткові дані, що належать до предмета доказування; безпосередньо дослідити матеріальні об'єкти на місці події; здійснити перевірку версій; усунути недоліки; отримати зразки для порівняльного дослідження; реконструювати обстановку на місці злочину; перевірити результати раніше проведеного огляду.

З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий може залучити спеціалістів для участі в огляді місця події. Спеціаліст за дорученням слідчого має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження (ст. 71 КПК України).

Якщо місцем вчинення згвалтування є житло чи інше володіння особи, огляд місця події здійснюється з обов'язковою участю не менше двох понять, незалежно від застосування технічних засобів фіксування цієї слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК України).

Усі вилучені речі підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду, за якими в подальшому можуть бути призначені судово-медичні експертизи. У разі якщо огляд речей на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються та зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд й опечатування.

Під час проведення огляду місця події слідчий має право у встановленому порядку дати доручення відповідним оперативним працівникам. Такі доручення є обов'язковими до виконання.

Під час розслідування згвалтування необхідним є залучення криміналіста для надання практичної та методичної допомоги слідчому, наукових рекомендацій щодо організації роботи і тактики

проведення окремих слідчих (розшукових) дій, застосування техніко-криміналістичних засобів і розповсюдження позитивного досвіду під час розслідування згвалтувань минулих років.

Експерти як спеціалісти беруть участь в огляді місця події з метою виявлення, фіксації та вилучення матеріальних об'єктів, які можуть бути корисними під час досудового розслідування згвалтувань минулих років, проводять їх попереднє дослідження (без надання письмового висновку), виявляють сліди біологічного походження для проведення генно-молекулярної експертизи (ДНК) та формування відповідних обліків. Вживають заходів до виявлення, фіксації та збереження слідів, надають допомогу слідчому в описі слідів та упакуванні вилучених об'єктів, проводять необхідні консультації тощо.

Тактика проведення допиту потерпілого

Відповідно до ст. 224 КПК України проводиться допит потерпілої особи. Повторний допит потерпілого проводиться в таких випадках: а) під час встановлення факту, що перший допит було проведено неякісно; б) якщо допитана раніше особа після зупинення кримінального провадження або при його відновленні сама заявляє про бажання істотно доповнити або змінити свої показання; в) у разі встановлення оперативно-розшуковим або іншим шляхом фактів помилкових або неповних свідчень; г) якщо в показаннях раніше допитаних осіб не усунуто істотні суперечності щодо інших доказів по даному провадженню; ґ) коли в процесі роботи в зупиненому або відновленому кримінальному провадженні одержано нову чи додаткову інформацію, за якою необхідно отримати показання раніше допитаних осіб [17, с. 41]¹.

Потерпілою особою від згвалтування можуть виступати особи як жіночої, так і чоловічої статі незалежно від поведінки до вчинення злочину, способу життя, попередніх стосунків, зокрема перебування в зареєстрованому шлюбі тощо.

Потерпілим також може бути особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і у зв'язку з цим вона

¹ Горбачевський В. Я., Топчій В. В. Окремі особливості досудового розслідування кримінальних проваджень про умисні вбивства. *Науково-практичний журнал РНБО*. 2013. № 1. С. 186–200.

після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Права і обов'язки потерпілого виникають з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого.

Потерпілому обов'язково вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення, які передбачені ст. 55–57 КПК України.

Якщо потерпілий не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження, то слідчий, після встановлення цього факту, повинен залучити до проведення його допиту перекладача (п. 9 ч. 1 ст. 56 КПК України), а також захисника (п. 4 ч. 1 ст. 52 КПК України). Якщо потерпілий має фізичні вади або не може особисто підписати протокол, то також необхідно залучити захисника (ч. 5 ст. 104 КПК України).

Потерпілий має право мати представника та у будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг (ст. 58 КПК України). Якщо потерпілим є неповнолітній або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в допиті разом із нею залучається його законний представник (ст. 59 КПК України).

Особливу увагу слід приділити тактиці допиту неповнолітнього потерпілого від зґвалтування. Конвенцією Ради Європи «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства» № 201 сформульовані відповідні криміналістичні рекомендації, що полягають, насамперед, у проведенні допиту неповнолітнього потерпілого одразу після повідомлення про вчинене зґвалтування, отримання показань у спеціально обладнаних кімнатах.

Допит малолітнього чи неповнолітнього потерпілого проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога. Перед допитом особі, яка не досягла 16-річного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давати правдиві показання, не попереджаючи про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання (ст. 226 КПК України).

Під час підготовки до проведення допиту потерпілого слідчий повинен визначити: час проведення допиту; місце проведення допиту; спосіб виклику на допит; спосіб повідомлення про проведення допиту зацікавлених осіб; необхідність застосування фотознімання, аудіо- чи

відеозапису та потребу залучення у зв'язку з цим спеціаліста. Рішення про фіксацію допиту технічними засобами приймає особа, яка буде його проводити (ст. 107 КПК України).

За загальним правилом виклик потерпілого на допит здійснюється шляхом вручення особисто повістки про виклик. Таку повістку можна надіслати поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком. Належним підтвердженням отримання потерпілим повістки про виклик або ознайомлення з її змістом є її розпис про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повістки.

Після того як потерпілий з'явиться за викликом для проведення допиту, слідчий має:

- 1) встановити особу викликаного на допит потерпілого;
- 2) роз'яснити під підпис його права та обов'язки і зробити про це відповідний запис у вступній частині протоколу допиту (ст. 63 Конституції України, ст.,ст. 18, 29, 56, 57, 58, 95 КПК України). Якщо особа має дипломатичну недоторканність або працює у дипломатичному представництві слідчий також повинен під розпис роз'яснити право відмовитися давати показання;
- 3) роз'яснити порядок проведення допиту;
- 4) попередити під підпис про кримінальну відповідальність (ст. 384 КК України);
- 5) повідомити потерпілого та інших учасників допиту про застосування технічних засобів фіксації. Зробити про таке повідомлення відповідний запис в протоколі, а також вказати у протоколі характеристику технічного засобу фіксації та носіїв інформації, які при цьому застосовуються, та порядок їх використання);
- 6) безпосередньо провести допит. Через кожні 2 години допиту потерпілого необхідно робити перерви на відпочинок, про що робиться відповідна відмітка в протоколі допиту;
- 7) оформити протокол допиту потерпілого відповідно до вимог ст. 104 КПК України. Він оформляється слідчим, який проводить допит під час його проведення або безпосередньо після його закінчення;
- 8) якщо здійснювався запис допиту потерпілого за допомогою технічних засобів, то слід пам'ятати, що текст показань може не вноситись до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників цієї процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому випадку в

описовій частині протоколу допиту зазначається, що показання зафіксовані на технічному носії інформації, який додається до нього (ч. 2 ст. 104 КПК України);

9) ознайомити з текстом протоколу та зробити про це відповідний запис у протоколі. Зауваження і доповнення учасників допиту зазначаються перед підписами. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні допиту. Якщо потерпілий через фізичні вади не може особисто підписати протокол, то ознайомлення здійснюється у присутності захисника (представника потерпілого), який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання потерпілим. Якщо потерпілий відмовився підписати протокол, то про це слідчий зазначає у протоколі. Потерпілому надається право дати письмове пояснення про причини такої відмови, які заносяться в протокол. Факт відмови потерпілого від підпису засвідчує своїм підписом його захисник (ч. 5 і 6 ст. 104 КПК України).

Тактика проведення допиту підозрюваного

Допит підозрюваного проводиться відповідно до положень ст. 224 КПК України. Повторний допит підозрюваного проводиться, якщо перший допит було проведено неякісно, якщо підозрюваний сам заявляє про бажання істотно доповнити або змінити свої показання, в разі встановлення, що попередні свідчення були помилковими або неповними, якщо в показаннях раніше допитаних осіб не усунуто істотні суперечності щодо інших доказів по даному провадженню, якщо в процесі роботи по зупиненому або відновленому кримінальному провадженню одержано нову чи додаткову інформацію, за якою необхідно отримати показання раніше допитаних осіб [17, с. 41]¹.

Підозрюваним вважається особа, якій у порядку, передбаченому ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (ст. 42 КПК України). Підозрюваний має право на першу вимогу мати захисника. Якщо підозрюваний не володіє чи недостатньо володіє

¹ Горбачевський В. Я., Топчій В. В. Окремі особливості досудового розслідування кримінальних проваджень про умисні вбивства. *Науково-практичний журнал РНБО*. 2013. № 1. С. 186–200.

державною мовою, слідчий забезпечує йому право користуватися послугами перекладача (ст. 29 КПК України). Якщо підозрюваним є неповнолітній або особа, визнана у встановленому порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в допиті разом із ним залучається його законний представник (ст. 44 КПК України).

Під час підготовки до проведення допиту підозрюваного слідчий повинен визначити:

- 1) час проведення допиту;
- 2) місце проведення допиту;
- 3) спосіб виклику на допит;
- 4) спосіб повідомлення про проведення допиту його захисника та інших зацікавлених осіб;
- 5) необхідність застосування фотознімання, аудіо- чи відеозапису та потребу залучення у зв'язку з цим спеціаліста. Рішення про фіксацію допиту технічними засобами приймає особа, яка буде його проводити (ст. 107 КПК України).

Після того, як підозрюваний з'явиться за викликом для проведення допиту, слідчий повинен:

- 1) встановити особу викликаного на допит підозрюваного;
- 2) роз'яснити під підпис його права та обов'язки і зробити про це відповідний запис у вступній частині протоколу допиту (ст. 63 Конституції України, ст. 18, 20, 29, 42, 44, 46, 48, 54 КПК України). Право на захист доцільно роз'яснити окремо;

3) роз'яснити порядок проведення допиту та оголосити у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють;

4) дати можливість конфіденційно поспілкуватися із захисником. Якщо не прибув завчасно повідомлений про проведення допиту захисник, то допит підозрюваного може проводитися лише за умови згоди на це (бажано письмової) самого підозрюваного. Проводити допит підозрюваного у випадках, коли ст. 52 КПК України визначає їх участь обов'язковою, заборонено;

5) безпосередньо провести допит. Слід мати на увазі, що за бажанням підозрюваний має право викласти свої покази власноручно. Через кожні 2 години допиту підозрюваного необхідно робити перерви на відпочинок, про що робиться відповідна відмітка в протоколі допиту;

6) якщо підозрюваний під час допиту заявляє про відмову відповідати на запитання чи давати показання, слідчий, який проводить допит, зобов'язаний його одразу припинити;

7) оформити протокол допиту підозрюваного відповідно до вимог ст. 104 КПК України. Він оформляється слідчим, який проводить допит, під час його проведення або безпосередньо після його закінчення;

8) ознайомити з текстом протоколу та зробити про це відповідний запис у протоколі. Запитання, зауваження і доповнення учасників допиту зазначаються перед підписами. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні допиту. Якщо підозрюваний через фізичні вади не може особисто підписати протокол, то ознайомлення здійснюється у присутності захисника, який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання підозрюваним. Якщо підозрюваний відмовився підписати протокол, то про це слідчий зазначає у протоколі. Підозрюваному надається право дати письмове пояснення про причини такої відмови, які заносяться в протокол. Факт відмови підозрюваного від підпису засвідчує своїм підписом його захисник (ч. 5 і 6 ст. 104 КПК України).

Особливу увагу слід приділити тактиці допиту неповнолітнього підозрюваного. Слід звернути увагу на забезпечення участі захисника, законного представника, педагога, психолога, лікаря, за необхідності понятих та, на розсуд слідчого, представників адміністрації місця навчання й органу опіки та піклування.

Особливим моментом є те, що під час затримання неповнолітнього підозрюваного слідчий зобов'язаний негайно повідомити батьків, усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування, прокурора про вчинений злочин.

Аналіз кримінальних проваджень щодо особистості злочинців, винних у зґвалтуваннях минулих років, показав, що цей вид злочину зумовлений такими факторами, як алкоголізм, садизм, хуліганство, психоемоційна розбещеність. Із підозрюваних за зґвалтування 87 % у момент вчинення злочину перебували в стані алкогольного сп'яніння, 13 % – у стані наркотичного сп'яніння. Для них типовими є ранній сексуальний досвід, надмірна зацікавленість сексом, легкість обговорення сексуальних питань і встановлення ранніх вербальних контактів. 57,9 % злочинців віком 25–40 років, 36,8 % – 18–25 років, 5,3 % – 14–18 років. 47,3 % – мали професійно-технічну освіту, 42,1 % – мали середню, інші – вищу. 57,9 % – неодружені, 26,3 % – розлучені, 15,8 % – на момент вчинення зґвалтування були одружені, 79 % – не мають своїх дітей (додаток Е).

У більшості кримінальних проваджень щодо зґвалтування підтверджується факт вживання алкоголю усіма учасниками злочину. Так, наприклад, А., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння в житловому будинку, з метою зґвалтування прийшов у кімнату, в якій знаходилася О. Застосувавши до неї фізичне насильство як засіб подолання опору, що виразилося в утриманні силою, спричинивши тілесні ушкодження, зґвалтував її, тобто всупереч волі потерпілої вступив з нею в статеві зносини природним способом [47].

Тактика проведення одночасного допиту двох і більше вже допитаних осіб

Якщо проведено допит потерпілої та підозрюваної осіб, щодо однієї і тієї ж ситуації і їх показання містять суперечності слід провести одночасний допит двох і більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їх показаннях (ч. 9 ст. 224 КПК України).

Готуючись до проведення допиту декількох осіб слідчий повинен: належним чином повідомити повістками осіб, що будуть допитуватися, про час і місце проведення слідчої (розшукової) дії, також тих осіб, участь яких під час її проведення є обов'язковою (захисників, представників, законних представників, перекладача, педагога, психолога), та осіб, чия присутність необов'язкова, однак за законом на це мають право, повідомити про проведення слідчої (розшукової) дії; визначити необхідність застосування аудіо- чи відеозапису та потребу залучення у зв'язку з цим спеціаліста. Рішення про фіксацію допиту декількох осіб технічними засобами приймає особа, яка буде його проводити (ст. 107 КПК України).

Після прибуття учасників одночасного допиту декількох осіб за викликом до слідчого, останній діє наступним чином:

1) перевіряє присутність осіб, участь яких під час проведення одночасного допиту є обов'язковою. При відсутності когось із них – вирішується питання про можливість подальшого проведення слідчої (розшукової) дії;

2) повідомляє учасників про застосування для фіксації ходу проведення одночасного допиту технічних засобів. Робить про це відповідний запис у протоколі. Якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не

наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього (ч. 2 ст. 104 КПК);

3) роз'яснює права та обов'язки учасників у залежності від їх процесуального статусу, про що робляться відповідні записи у протоколі;

4) встановлює чи знають викликані особи один одного і у яких стосунках вони перебувають. Про це робиться відповідний запис у протоколі;

5) пропонує викликаним особам по черзі дати показання про ті обставини, для з'ясування яких проводиться одночасний допит. Необхідно враховувати, що під час одночасного допиту за бажанням особи, вона може викласти свої покази власноручно;

6) після цього слідчий може поставити запитання. Слід пам'ятати, що оголошувати покази учасників, що дані ними на попередніх допитах, дозволяється лише після дачі ними показань на одночасному допиті;

7) оформити протокол одночасного допиту відповідно до вимог ст. 104 КПК України. Його оформляє слідчий, який проводить одночасний допит, під час його проведення або безпосередньо після закінчення.

Отже, при допиті як потерпілої, так і підозрюваної особи та свідка слід з'ясувати наступні обставини, а саме: де, коли і при яких обставинах відбулося зґвалтування; поведінка потерпілої та підозрюваної особи до і після вчинення зґвалтування; чи було фізичне або психічне насильство, як воно проявлялося або якщо потерпіла особа стверджує, що вона була в безпорадному стані, то встановити причини його прояву; чи чинила опір потерпіла особа, у якій формі; чи було зрозуміло підозрюваній особі, що потерпіла особа чинить опір. Також, щодо потерпілої особи, то слід встановити як вона опинилася на місці злочину, як була одягнена, в якому була стані, і ще слід з'ясувати чи добровільно вона подала заяву про вчинення наруги і хто вперше побачив її після вчинення зґвалтування.

Освідчування

Освідчування – це слідча дія, яка полягає у огляді тіла живої людини, з метою виявлення у підозрюваного, свідка чи потерпілого слідів зґвалтування або особливих прикмет, яке здійснюється слідчим

та прокурором. Суб'єктами, які мають право проводити освідування є слідчий, прокурор, лікар, судово-медичний експерт.

Освідування здійснюється на підставі постанови прокурора, яка перед початком освідування пред'являється особі, яка підлягає освідуванню. Завдяки освідуванню можуть бути з'ясовані такі питання: чи є на тілі освідуваної особи особливі прикмети, які саме і де; чи є на тілі освідуваної особи які-небудь пошкодження і де; чи є на тілі або одязі освідуваної особи частинки тих чи інших речовин, які вона могла зберегти на собі при тих чи інших обставинах; чи є на тілі або одязі освідуваної особи ознаки професійної приналежності та ін.

Якщо освідування яке проводить слідчий, прокурор вимагає оголення освідуваної особи, слідчий повинен бути тієї ж статі, що і освідувана особа.

За результатами освідування складається протокол з дотриманням ст. 104 КПК України.

Певні особливості має дана слідча (розшукова) дія щодо неповнолітнього, яку доцільно проводити не лише за участі слідчого тієї ж статі, а й спеціаліста в галузі медицини. Доцільність залучення такого спеціаліста допоможе більш точно виявити всі сліди злочину та особливі прикмети підозрюваної й потерпілої осіб.

Тактика проведення обшуку

Відповідно до ст. 234 КПК України проводиться обшук. Обшук – це слідча (розшукова) дія спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів. Суть її полягає у примусовому обстеженні житла, іншого володіння особи, обшуку особи. Обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення зґвалтування, а також для встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Процесуальною підставою для проведення обшуку є ухвала слідчого судді.

Унаслідок вивчення матеріалів зупиненого провадження або проведеної роботи по ньому може змінюватись оцінка доказового значення раніше зібраних даних. У зв'язку з цим виникає необхідність у повторній перевірці версій, які раніше висувалися та не знайшли підтвердження, або були проігноровані. У цих випадках не можна обмежуватися окремими, одиничними джерелами доказів, які спростовують дану версію, оскільки виявлені суперечності між версією та зібраними доказами не завжди свідчать про те, що вона

спростована обґрунтовано. Не виключена можливість недоброякісності доказів або отримання їх з неналежних джерел. У таких випадках підлягають перевірці докази, які саме спростовують версію.

Крім того, не можна обмежуватися тільки перевіркою доказів, які були зібрані під час попередньо проведеного обшуку. Необхідним є активний пошук нових доказів, які могли б додатково свідчити про причетність особи підозрюваного до вчинення злочину, або навпаки, встановлення факту обмови.

Підготовка до обшуку передбачає з'ясування слідчим того, які знаряддя застосовував підозрюваний, коли погрожував потерпілій особі та здійснював насильницькі дії, встановлення переліку речей потерпілої або її близьких, що він забрав з місця злочину. Такому обшуку передують встановлення прикмет одягу, в якому були підозрюваний та потерпіла в момент вчинення злочину. Одяг може бути заховано серед іншого одягу так, що для його виявлення доводиться переміщати багато предметів одягу та оглядати їх з різних боків. Під час обшуку також слід шукати натільну білизну, викрадені в потерпілої особи предмети, речі тощо. Коли підозрювана особа відома потерпілій особі, то крім зазначених об'єктів, слід шукати листи й документи, переписку, спілкування в соціальних мережах та мобільному зв'язку, що свідчать про їхні взаємостосунки. Необхідно звернути увагу на предмети, що характеризують психологічний портрет підозрюваного: щоденники, фотографії, відеострічки, порнографічну літературу, предмети жіночого одягу та ін.

У разі необхідності провести обшук слідчий, за погодженням з прокурором, або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням. Процесуальною підставою для проведення обшуку є ухвала слідчого судді, зокрема під час судового засідання, на якому ухвалюється рішення про проведення обшуку обов'язкова відео- та аудіофіксація.

Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених КПК України.

Проведення обшуку у нічний час (з 22.00 до 06.00 год) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втечі підозрюваного.

Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю понятих незалежно від

застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.

Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, зацікавлені в результатах кримінального провадження.

Слідчий, прокурор під час проведення обшуку має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити або обшук здійснюється за відсутності осіб, вказаних у ч. 3 ст. 236 КПК України.

Під час проведення обшуку обов'язковою є його відеофіксація. Відеозапис стає невід'ємним додатком до протоколу обшуку. Крім того, стороні захисту надається право самостійно здійснювати відеофіксацію проведення обшуку. Особа, у житлі якої проводиться обшук, має право користуватися допомогою адвоката на будь-якій стадії його проведення.

Хід і результати проведення обшуку фіксуються у протоколі. Протокол – це документ, в якому фіксується хід і наслідки проведеної слідчої (розшукової) дії.

Протокол обшуку складається відповідно до вимог ст. 104 КПК України слідчим або прокурором, які проводять обшук, під час його проведення або безпосередньо після його закінчення.

Під час повторного обшуку, який проведено навіть через тривалий час після вчинення зґвалтування можуть бути виявлені важливі речові докази. Внаслідок вивчення матеріалів зупиненого провадження або проведеної роботи по ньому може змінюватись оцінка доказового значення раніше зібраних даних. У зв'язку з цим виникає необхідність у повторній перевірці версій, які раніше висувалися та не знайшли підтвердження, або тих що були висунуті та належним чином не були перевірені. Крім того, не можна обмежуватися тільки перевіркою доказів, які були знайдені попередньо проведеним обшуком. Необхідним є активний пошук нових доказів, які могли б додатково свідчити про причетність особи підозрюваного до вчинення злочину або навпаки, встановлення факту обмови.

5. Тактика проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій

Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий як особа, яка здійснює досудове розслідування, або прокурор, а в окремих випадках – слідчий суддя за клопотанням прокурора або клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. У постанові слідчого, прокурора та ухвалі слідчого судді з дозволом на проведення негласної слідчої (розшукової) дії має бути чітко визначений строк її проведення із зазначенням дати закінчення.

Виняток становлять відповідні рішення слідчого судді або суду щодо негласних слідчих (розшукових) дій, які проводяться для встановлення місцезнаходження підозрюваного, який переховується від органів досудового розслідування, з метою уникнення кримінальної відповідальності.

У таких випадках в ухвалі слідчого судді (постанові слідчого, прокурора) зазначається конкретна дата початку їх проведення, а строком завершення визначається встановлення місцезнаходження особи, яку оголошено в розшук.

Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування, чи за його дорученням уповноважені оперативні підрозділи поліції, органів безпеки, органів що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби, органів Державної прикордонної служби.

За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що проводить слідчий, можуть залучатися також інші особи, зокрема працівники оперативних підрозділів, спеціалісти, перекладачі тощо. Такі особи надають допомогу в проведенні негласної слідчої (розшукової) дії, забезпечують умови для її проведення, своїми знаннями сприяють ефективності досягнення її мети.

Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи

Відповідно до ст. 267 КПК України слідчий має право обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів, з метою: виявлення і фіксації слідів згвалтування; виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового

розслідування зґвалтування; пошуку підозрюваного; встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи.

Публічно недоступним є місце, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб.

Відповідно до ч. 2 ст. 23 КПК України під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом. Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи.

Під «проникненням» слід розуміти вторгнення в закрите чи незакрите (незамкнене) приміщення або житло. Воно може здійснюватись як з подоланням перешкод (замків, закритих дверей, вікон, люків та ін.), так і без цього, наприклад з використанням того, що особи (особа) залишили приміщення (житло) незакритим, без охорони.

Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання протягом шести годин з моменту його отримання.

Рішення про обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи повинно бути постановлено слідчим суддею в порядку, передбаченому ст. 246, 248, 249 КПК України. У такому рішенні обов'язково зазначається строк її проведення, який може бути продовжений слідчим суддею у порядку, передбаченому ст. 249 КПК України.

За загальним правилом строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не може перевищувати два місяці.

Якщо слідчий, прокурор вважає, що проведення негласної слідчої (розшукової) дії слід продовжити, то слідчий за погодженням з прокурором або прокурор має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про постановлення ухвали згідно з вимогами ст. 248 КПК України.

Спостереження за особою, річчю або місцем

Кримінальний процесуальний кодекс України визначає, що спостереження здійснюється під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину для пошуку, фіксації і перевірки відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця в публічно доступних місцях. Може проводитись візуальне спостереження за вказаними об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження (ст. 269 КПК України). За результатами спостереження складається протокол, до якого долучаються отримані фотографії та/або відеозапис.

Спостереження за місцем можливої появи підозрюваного у вчиненні зґвалтування минулих років розуміється візуальне спостереження за підозрюваним у публічно-доступних місцях із застосуванням спеціально-технічних засобів спостереження, а також застосування фото і відеозйомки. Також важливим моментом є те, що в даному випадку спостереження слід проводити за місцем проживання й тимчасового перебування осіб, з якими може зустрічатися підозрюваний у вчиненні зґвалтування минулих років. Таке спостереження ефективно проводити і за поведінкою цих осіб, а також за їх транспортними засобами.

Частина перша ст. 269 КПК України передбачає проведення негласного безпосереднього спостереження або опосередкованого, за допомогою технічних засобів відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів особою, що проводить спостереження за особою, річчю або місцем для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового слідства тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях.

З урахуванням положень ч. 2 та 3 ст. 267 КК України публічно доступне місце можна визначити як місце до якого можна увійти або в якому можна перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача, або уповноважених ними осіб. Приміщення, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку з відбуттям покарання, затримання, взяттям під варту тощо), мають статус публічно доступних.

За результатами проведення даної негласної слідчої (розшукової) дії слідчий складає протокол відповідно до вимог ст. 104–107, 252 КПК України, до якого в разі необхідності долучаються додатки (фотографії та/або відеозапис).

Аудіо-, відеоконтроль особи

Аудіо-, відеоконтроль особи – це негласна слідча (розшукова) дія, яка пов'язана з втручанням у приватне життя зазначеної особи. Аудіоконтроль особи здійснюється без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи пов'язані з її протиправною діяльністю або місцем перебування (ст. 260 КПК України). Мета аудіоконтролю під час встановлення місцезнаходження підозрюваного у вчиненні згвалтування минулих років полягає в спостереженні за розмовами підозрюваного (шляхом прослуховування й фіксації розмов) у будь-якому місці його перебування, незважаючи на те, чи це місце є власністю підозрюваного, чи він перебуває там тимчасово. Аудіоконтроль здійснюється за допомогою спеціальних засобів фіксації інформації. Цю негласну слідчу (розшукову) дію слід проводити цілодобово, оскільки підозрюваний може в будь-який момент передати інформацію про своє місцеперебування іншим особам.

За результатами проведення даної негласної слідчої (розшукової) дії слідчий складає протокол відповідно до вимог ст. 104–107, 252 КПК України. Протокол про проведення негласної слідчої (розшукової) дії з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення цієї дії передається прокурору. Прокурор вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні (ст. 252 КПК України).

6. Взаємодія слідчого з співробітниками оперативних підрозділів, спеціалістами та іншими учасниками кримінального провадження

Ефективність розслідування згвалтувань минулих років значною мірою залежить від злагодженості, узгодженості в діяльності слідчого та органів поліції, що здійснюють розшук. У криміналістиці така погоджена за метою, завданнями, силами, засобами, методами, місцем і часом діяльність у процесі досудового розслідування і встановлення істини одержала назву «взаємодія». Добре організована взаємодія слідчого з іншими підрозділами поліції сприяє правильному визначенню напрямів розслідування та слугує більш швидкому й повному виявленню всіх обставин, що входять до предмета

доказування, а також допомагає визначитись із джерелами отримання доказової інформації та є одним із найефективніших засобів вирішення завдань кримінального судочинства.

Щодо взаємодії по відновленому досудовому розслідуванню згвалтування минулих років, насамперед, слід спільно та комплексно дослідити матеріали попереднього розслідування кримінального провадження, адже лише за умов взаємного і повного обміну інформацією, якою володіють слідчий та оперативний працівник, при взаємному дотриманні вимог нерозголошення джерел її надходження можна успішно координувати оперативні заходи й слідчі дії, запобігти змішуванню даних, встановлених оперативним шляхом і отриманих при проведенні процесуальних дій, надійно зашифрувати негласні джерела і способи отримання оперативно-розшукових матеріалів, уміло використовувати науково-технічні засоби з метою подальшої їх легалізації.

До процесуальних форм взаємодії слідчого та оперативних підрозділів поліції під час розслідування згвалтувань минулих років, що найбільш часто застосовують, належать:

- проведення відповідним оперативним підрозділом поліції слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій за дорученням слідчого (обшук, огляд місця події, пред'явлення для впізнання, аудіоконтроль особи, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи шляхом таємного проникнення в них, використання конфіденційного співробітництва (п. 3 ч. 2 ст. 40, ч. 1 ст. 41 КПК України);

- надання допомоги слідчому при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, які потребують значного обсягу роботи або додаткових гарантій для осіб, які беруть участь у них;

- розшук підозрюваного (ч. 3 ст. 281 КПК України).

Оперативно-розшукові заходи, які проводять співробітники оперативних підрозділів поліції під час розслідування згвалтувань минулих років, передбачені ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»:

- опитування осіб з метою отримання інформації про згвалтування, яке було вчинено в минулому, та місцезнаходження підозрюваного;

- ознайомлення з даними, що характеризують спосіб життя підозрюваного у вчиненні злочину;

- відвідування жилих та інших приміщень за згодою їх власників з метою збору відомостей про підозрювану особу;

- проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння підозрюваного;
 - здійснення аудіо-, відеоконтролю за підозрюваним;
 - зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж для отримання корисної інформації про розслідуваний злочин та місцезнаходження підозрюваного;
 - спостереження за місцем можливого перебування підозрюваного.
- Взаємодія під час досудового розслідування зґвалтувань минулих років, насамперед, полягає в проведенні таких дій:
- перегляд криміналістичних обліків;
 - оголошення в розшук підозрюваного у вчиненні зґвалтування;
 - перевірка співробітниками оперативних підрозділів поліції місць дислокації кримінальних елементів та притонів наркоманів;
 - проведення поквартирних обходів з метою виявлення нових свідків та очевидців зґвалтувань, підозрілих осіб в їх районі проживання;
 - пошук можливого транспортного засобу, що використовував гвалтівник;
 - оперативне орієнтування щодо розшукуваного гвалтівника.

Згідно з п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України, слідчий уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам поліції, що має на меті, з одного боку, прискорення розслідування у кримінальному провадженні, а з іншого – залучення до проведення негласних слідчих (розшукових) дій фахівців з оперативних підрозділів поліції, які мають певний досвід і спеціальну техніку для проведення оперативно-розшукових заходів.

Підсумовуючи зазначене, ми підготували алгоритм дій взаємодії слідчого з оперативними підрозділами (Додаток 1).

7. Використання спеціальних знань під час розслідування зґвалтувань минулих років

Оперативне розслідування зґвалтувань минулих років залежить від багатьох факторів, одним з яких є вміле використання спеціальних знань, оскільки базові знання слідчого в галузі криміналістики, судової медицини, психології, психіатрії та інших наук є недостатніми для результативного розслідування даного виду злочину. Необхідність використання спеціальних знань пов'язана з тим, що розслідування злочину є складним процесом пізнання об'єктивної дійсності.

Стосовно форм використання спеціальних знань кримінальне процесуальне законодавство чітко визначає, що спеціаліст може надавати і письмові роз'яснення, і усні консультації (ч. 1 ст. 360 КПК України).

Отже, існує дві форми використання спеціальних знань: процесуальна та непроцесуальна. Процесуальна форма використання спеціальних знань полягає в регулюванні їх кримінальним процесуальним законодавством, а також у використанні як доказу в кримінальному провадженні, а непроцесуальна форма не передбачена кримінальним процесуальним законом і полягає в тому, що органи досудового розслідування мають можливість отримувати певну інформацію щодо питань, які їх цікавлять, і при цьому спеціалісти не проводять, важливих досліджень, а лише надають консультації, усно роз'яснюють загальні питання.

Використання спеціальних знань під час досудового розслідування згвалтувань минулих років можливе як шляхом отримання від спеціаліста відповідного документа, так і шляхом надання консультацій. Консультації надаються як письмово, так і усно, але кримінальне процесуальне законодавство встановило певні вимоги щодо надання письмових консультацій. Так, по-перше, консультації надає спеціаліст, який безпосередньо брав участь у проведенні слідчої (розшукової) дії, по-друге, консультації спеціаліста мають бути тільки в письмовій формі, тобто у формі письмових пояснень, які обов'язково долучаються до протоколу слідчої (розшукової) дії (ч. 2 ст. 105 КПК України). Утім консультації (роз'яснення, пояснення), як усні, так і письмові, не є джерелом доказів (ч. 8 ст. 95 КПК України) і тому, під час досудового розслідування даного виду злочину потрібно мати на увазі, якщо інформація, надана спеціалістом, має важливе значення для кримінального провадження. У такому разі слід проводити експертизу для отримання відповідного документа, що є доказом.

Отже, спеціальні знання під час досудового розслідування згвалтувань минулих років слід використовувати в таких формах:

- безпосередньо слідчим під час проведення досудового розслідування;
- участь спеціаліста під час слідчих (розшукових) дій;
- проведення судових експертиз у галузі медицини, біології, психології та психіатрії;
- консультації, але лише щодо тих питань, які не мають доказового значення.

Також до спеціальних знань, які обов'язково слід використовувати під час досудового розслідування зґвалтувань минулих років, слід віднести знання експертно-криміналістичної служби. Діяльність експерта-криміналіста регулюється наказом МВС України «Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України» від 3 листопада 2015 року № 1343, в якому визначені завдання співробітників експертної служби: здійснення судово-експертної діяльності; забезпечення залучення працівників Експертної служби МВС до досудового розслідування та судового розгляду; у межах компетенції проведення експертних досліджень на договірних засадах з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених Законом України «Про судову експертизу» та ін. Спеціаліст, який бере участь у досудовому розслідуванні, надає не тільки консультації, а й виконує більш серйозні завдання слідчого, а саме: 1) безпосередньо відбирає зразки; 2) з'ясовує умови, що мають значення для подальшого дослідження, за яких має бути вилучено зразки; 3) безпосередньо бере участь в їх одержанні; 4) проводить попередні дослідження отриманих зразків; 5) здійснює їх упакування; 6) допомагає кваліфіковано зафіксувати в протоколі слідчої (розшукової) дії порядок відбору зразків; 7) консультує слідчого з питань, що пов'язані з формуванням завдання експертові; 8) створює належні умови для їх одержання та закріплення. Допомога спеціалістів експертів-криміналістів має вирішальне значення при підготовці матеріалів для ідентифікаційних досліджень, адже в такому разі обов'язково здійснюється попереднє дослідження, від якості якого залежить остаточний результат експертизи.

Отже, участь експерта-криміналіста як спеціаліста щодо одержання зразків для експертного дослідження є обов'язковою, адже оперативність, правильність підготовки матеріалів значно підвищує результативність експертизи. Участь експерта-криміналіста під час досудового розслідування зґвалтувань минулих років збільшує шанси отримати додаткові джерела доказів, що допоможе скоріше завершити розслідування кримінального провадження. Також цей спеціаліст за наявності підозрюваного бере участь в одержанні зразків від неї та надає поради слідчому щодо формування завдань, необхідних для розслідування.

Права та обов'язки спеціаліста в кримінальному провадженні передбачені кримінальним процесуальним законодавством, отже, спеціаліст має право: ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи

суду; користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів; знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження; одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних з його залученням до кримінального провадження; заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом. Спеціаліст поряд з правами має і певні обов'язки, а саме: прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади; виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань; не розголошувати відомостей, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час його присутності та які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків; заявляти самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК України (ч. 4, 5 ст. 71 КПК України).

Отже, використання спеціальних знань під час досудового розслідування зґвалтувань минулих років відкриває перед слідчим набагато більше можливостей щодо збирання, дослідження, оцінки та використання доказів. Важливе значення використання спеціальних знань під час досудового розслідування полягає в проведенні слідчих (розшукових) дій за участі відповідного фахівця.

8. Порядок призначення та проведення судових експертиз під час розслідування зґвалтувань минулих років

Відповідно до ст. 242 КПК України, експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження, або якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Слідчий або прокурор зобов'язані звернутися з клопотанням до слідчого судді для проведення експертизи.

Судовими експертизами, які необхідно проводити під час розслідування зґвалтувань минулих років, є судово-медична, судово-психологічна та судово-психіатрична.

Кримінальний процесуальний кодекс України чітко зазначив, що судово-медична експертиза під час досудового розслідування

злочинів проти здоров'я особи призначається обов'язково. Але чи слід проводити її взагалі, чи вона матиме значення для досудового розслідування даного виду злочинів, адже після його вчинення минув певний проміжок часу. Так проведення експертизи щодо відновленого кримінального провадження, одним з яких є науковий прогрес, що надає нові можливості як при ідентифікації об'єктів, так і при вирішенні діагностичних завдань. Незнання злочинцями нових досягнень науки і техніки, взятих на озброєння правоохоронними органами, може сприяти розкриттю злочину (наприклад, залишені на місці події недопалки, рукавички та інші предмети, що можуть зберегти на собі біологічні залишки організму особи злочинця). У результаті цього під час проведення експертизи дослідження ДНК (генно-молекулярної експертизи) з'являється можливість ідентифікувати на мікроскопічному рівні такі об'єкти як залишки слини, поту, волосся, епідермісу й досягти високого рівня вірогідності висновків. Таким чином це дає змогу не лише встановити особу злочинця шляхом порівняльної ідентифікації зразків, відібраних на початковому етапі розслідування, а й отримати надійні докази, щонають стати ключовими у процесі розгляду провадження судом раніше [18, с. 78]¹.

Судово-медичний експерт, перш ніж розпочати експертизу, ознайомлюється з матеріалами кримінального провадження та проводить огляд потерпілого та/або підозрюваного у звичайному порядку. Спочатку визначають загальні фізіологічні дані – стать, вік, фізичний розвиток. Після цього оглядають статеві органи в гінекологічному кріслі в присутності помічника, а якщо потерпіла особа не досягла 16 років, таке дослідження проводиться тільки в присутності батьків, опікунів або інших осіб, які їх замінюють. Під час опитування неповнолітньої потерпілої особи обов'язкова присутність експерта в галузі психології.

Основні питання, які ставляться експерту під час судово-медичної експертизи з'ясування минулих років:

1. Чи порушено анатомічну цілісність дівочої пліви, яка давність її порушення, особливості пошкоджень і внаслідок чого вони наявні? Чи допускає дана дівоча пліва за своєю структурою можливість здійснення статевого акту без її порушення?

¹ Яковенко М. О. Особливості призначення судових експертиз при розслідуванні нерозкритих грабежів та розбоїв минулих років. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2012. С. 76–83.

У цьому випадку проводиться акушерсько-гінекологічне дослідження на відповідному гінекологічному кріслі. Враховують ушкодження присінка і стінок піхви, а також розриви дівочої пліви, як свіжі, так і давні. Питання вирішується за фактом розривів, а час порушення – за ступенем загоєння. Якщо структура даної дівочої пліви допускає можливість здійснення статевих зносин без її пошкодження, тоді експерт звертає увагу на ступінь розтягненості.

2. Чи є на тілі потерпілої особи пошкодження, який їх характер, локалізація, спосіб утворення, ступінь тяжкості, а головне, їх давність?

Відрізняють дві групи пошкоджень під час зґвалтувань: генітальні й екстрагенітальні. Генітальні пошкодження: синці, садна, подряпини, рани, рубці, шрами на статевих органах і на внутрішній поверхні стегон, розриви великих і малих статевих губ, стінок піхви, м'язів стегна, сліди укусів. Екстрагенітальні: синці, садна, рани, рубці, шрами на шиї, кистях рук, передпліччі, навколо рота, спині. Також нерідким явищем є переломи кісток лицьового скелета (носа, нижньої щелепи), ребер, кінцівок, черепно-мозкова травма різного ступеня тяжкості, вивихи суглобів верхніх кінцівок від викручування рук.

3. Які наслідки статевого акту?

– виявлення вагітності. У даному випадку перед експертом постає питання щодо терміну вагітності. Для визначення цього судово-медичний експерт залучає акушера-гінеколога й експертиза проводиться комісійно. Сучасні методи ДНК-типування дозволяють із високим ступенем достовірності встановити біологічне батьківство. У даному випадку зібрані зразки направляються для проведення подальшого дослідження фахівцям-генетикам;

– виявлення зв'язку між перериванням вагітності та статевим актом. Визначається дата отримання травми та її характер, а також період часу між травмою і появою симптомів переривання вагітності. Для визначення цього судово-медичний експерт також залучає акушера-гінеколога й експертиза проводиться комісійно;

– наявність венеричного захворювання, що є переконливим доказом зараження при статевих зносінах, адже за стадією захворювання можна встановити строк зараження, а значить, і термін статевих зносин (у таких випадках необхідно направляти до шкірно-венерологічного диспансера, де і витребувати результати в письмовому вигляді);

– наслідки функціонального та фізіологічного походження, які призвели до психічних розладів. У даному випадку для підтвердження цього слід провести судово-психіатричну експертизу.

Доречним є проведення судово-психіатричної експертизи для визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності та обмеженої осудності (п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України).

Особливість проведення судово-психіатричної експертизи залежить від специфіки поставлених питань перед експертом. Якщо судово-психіатрична експертиза призначається для встановлення осудності підозрюваного, тоді слід визначити, чи є відомості про психічні захворювання і про психічні розлади, що спостерігалися після травми черепа, інфекційних хвороб, отруєнь й інших соматичних страждань, то відповідна медична документація має бути витребувана з лікувальних установ, у яких лікувався підозрюваний унаслідок цих захворювань. Якщо ж у підозрюваного виявляються неадекватності в поведінці, але він заперечує, що лікувався в психіатра, необхідно уточнити цю обставину в психоневрологічному диспансері за місцем проживання. Коли в слідчого виникає сумнів про психічне здоров'я підозрюваного, то до направлення його на експертизу необхідно допитати свідків про поведінку цієї особи. Важливо допитати свідків про поведінку і вислови підозрюваного безпосередньо перед вчиненням злочину, у період його вчинення і безпосередньо після вчинення.

Головні питання, які слідчий ставить експерту в дорученні на проведення судово-психіатричної експертизи зґвалтувань минулих років:

1. Чи не хворів підозрюваний на психічне захворювання в момент вчинення зґвалтування? Якщо хворів, то яке захворювання?

2. Якщо підозрюваний хворів на психічне захворювання у момент зґвалтування, то чи усвідомлював він свої дії і міг керувати ними?

3. Чи не хворіє підозрюваний на психічне захворювання, що виникло після вчиненого ним зґвалтування, якщо так, то чи може він усвідомлювати свої дії та керувати ними?

4. Чи потребує підозрюваний застосування до нього заходів медичного характеру, якщо так, то яких саме?

5. Чи не хворіє потерпіла особа на психічне захворювання, якщо так, то на яке захворювання?

6. Чи психічне захворювання в потерпілої особи виникло під час вчиненого зґвалтування чи вона вже була хвора в момент вчинення статевої наруги?

Висновок експерта під час проведення судово-психіатричної експертизи є досить важливим доказом під час досудового

розслідування, адже він визначає не тільки тяжкість наслідків вчиненого згвалтування для потерпілої особи, а й дає змогу встановити факт осудності, обмеженої осудності або неосудності підозрюваного.

Не менш важливою експертизою, яку слід проводити під час досудового розслідування згвалтувань минулих років, є судово-психологічна експертиза, яка полягає в аналізі нововиявлених фактів, що мають важливе значення для встановлення істини.

Підстави для призначення судово-психологічної експертизи визначені в п. 2 ч. 1 ст. 509 КПК України:

- наявність, згідно з медичним документом, в особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання;

- поведінка особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною (затьмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо).

Науковий прогрес надає нові можливості як при ідентифікації об'єктів, так і при вирішенні діагностичних завдань. Незнання злочинцями нових досягнень науки і техніки, взятих на озброєння правоохоронними органами, може сприяти розкриттю злочину (наприклад, залишені на місці події недопалки, рукавички та інші предмети, що можуть зберегти на собі біологічні залишки організму особи злочинця). У результаті цього при проведенні експертизи дослідження ДНК з'являється можливість ідентифікувати на мікроскопічному рівні такі об'єкти, як залишки слини, поту, волосся, епідермісу, й досягти високого рівня вірогідності висновків. Таким чином, це дає змогу не лише встановити особу злочинця шляхом порівняльної ідентифікації зразків, відібраних на початковому етапі розслідування, а й отримати належні докази, що мають стати ключовими в процесі розгляду провадження судом раніше.

Досить прогресивним є проведення психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа.

Проведення психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа є достатньо ефективним інструментарієм для отримання криміналістично значимої інформації в розслідуванні конкретного кримінального правопорушення, у тому числі нерозкритих злочинів минулих років. Застосування цього науково-технічного приладу, зокрема в кримінальному судочинстві, створює додаткові засади для пізнання досудовим слідством того, що перебуває за межами звичайних людських можливостей і здібностей: знань, умінь, навичок, практики тощо, то ж ігнорування використання сучасних науково-

технічних засобів у правоохоронній діяльності України, зокрема поліграфа в кримінальному судочинстві, обмежує належне і своєчасне розслідування зареєстрованого кримінального правопорушення, у тому числі нерозкритих злочинів минулих років [21, с. 206–209]¹.

Стосовно досудового розслідування зґвалтувань минулих років перевірку на поліграфі має бути запропоновано як підозрюваного, так і потерпілого. Особливу увагу слід звернути на проведення психофізіологічної експертизи щодо потерпілого, оскільки саме з боку потерпілого може мати місце обмова з метою шантажу, помсти тощо, а судово-медична експертиза може встановити лише факт статевого акту, виявити ознаки фізичного насильства, факт безпорадного стану, оцінити медичні наслідки злочину – розлад здоров'я, настання вагітності, зараження венеричною хворобою, але не може дати достатніх підстав вважати, що між підозрюваною та потерпілою особою відбувся факт зґвалтування. Отже у даному випадку слід проводити психофізіологічну експертизу із застосуванням поліграфа.

Умови застосування поліграфа під час досудового розслідування зґвалтувань минулих років як підозрюваної, так і потерпілої особи такі:

- експертизу із застосуванням поліграфа має призначати слідчий за умови добровільної згоди підекспертної особи. Принципом застосування поліграфа слід вважати ст. 28 Конституції України, ч. 2 якої закріплює вільну згоду людини на медичне обстеження, а ч. 3 встановлює, що жодна людина без її згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям;

- відмова від проходження даної перевірки із застосуванням поліграфа не повинна вважатися підставою для визнання підекспертної особи винною у вчиненні суспільно небезпечного діяння, але на це повинен зважати слідчий у подальшому розслідуванні;

- результати перевірок на поліграфі мають орієнтовне значення під час досудового розслідування зґвалтувань минулих років;

- психофізіологічну експертизу із застосуванням поліграфа повинні проводити експерти відповідної кваліфікації за спеціально підготовленими методиками.

¹ Мотлях О. І. Ефективність використання поліграфа у розслідуванні нерозкритих злочинів минулих років. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. С. 206–209.

ВИСНОВКИ

Сутність розслідування зґвалтувань минулих років полягає в пізнанні всіх обставин події, що сталася в минулому. Можливість цього пізнання ґрунтується на положеннях філософії, її теорії пізнання, теорії доказів, законах і категоріях, які відображають загальний зв'язок явищ, фактів і обставин. Будь-який вчинений злочин пов'язаний з навколишнім середовищем і тому залишає в ньому певні сліди, що й дає можливість встановити обставини, які підлягають доказуванню відповідно до кримінального процесуального законодавства.

На результати розкриття та розслідування зґвалтувань минулих років негативно впливає час, що минув з моменту його вчинення (зникають або знищуються матеріальні сліди й людські спогади тощо). Чим більше часу минає з моменту вчинення злочину, тим складніше отримати інформацію про обставини цієї події й осіб, які брали в ній участь. Люди можуть забути окремі факти або їх деталі, змінити місце проживання, померти; речові докази та сліди з плином часу втрачають деякі свої важливі ознаки або взагалі знищуються. Зростає ризик випадкової втрати слідів і речових доказів, які слідчий виявив та вилучив під час огляду місця події.

Водночас слідча практика показує, що внаслідок особливостей людської психології злочинець з плином часу втрачає обережність, у нього знижується почуття самоконтролю, притупляється пильність. Унаслідок цього виникає зневага до необхідності приховування слідів зґвалтування. Відомі випадки, коли він обмовляється або навіть вихваляється «серед своїх» учиненими в минулому злочинами, що створює додаткові умови для розкриття зґвалтувань минулих років.

Так, після винесення постанови про відновлення досудового розслідування слідчий визначає послідовність і тактику проведення слідчих (розшукових) дій. Правильний вибір та черговість слідчої (розшукової) дії відіграє важливу роль в успішному завершенні досудового розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові акти

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. – Назва з екрана.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>. – Назва з екрана.
3. Про внесення змін до Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 16 січ. 2017 р. № 16. Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0146-17>. – Назва з екрана.
4. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575р. Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>. – Назва з екрана.
5. Про затвердження Інструкції з організації обліку та руху кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Національної поліції України : наказ МВС України від 14 квіт. 2016 р. № 296 Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0884-16>. – Назва з екрана.
6. Про внесення змін до Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 16 січ. 2017 р. № 16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0146-17>. – Назва з екрана.
7. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 13 листоп. 2015 р. № 1343 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>. – Назва з екрана.
8. Про затвердження Інструкції з організації обліку та руху кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Національної поліції України : наказ МВС України від 14 квіт. 2016 р.

№ 296 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0884-16>. – Назва з екрана.

9. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>. – Назва з екрана.

10. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю : Закон України від 21 черв. 2001 № 2558-ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>. – Назва з екрана.

11. Про судову практику у справах про злочини проти статеві свободи та статеві недоторканості особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 трав. 2008 р. № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>. – Назва з екрана.

12. Про судову практику у справах про злочини проти статеві свободи та статеві недоторканості особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 трав. 2008 р. № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>. – Назва з екрана.

13. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>. – Назва з екрана.

14. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : наказ Генерального прокурора України від 17 серп. 2012 р. № 69.

15. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>. – Назва з екрана.

16. Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 лист. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

17. Алексеев О.О. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / О. О. Алексеев, В. К. Весельський, В. В. Пясковський. – Київ : Центр учб. л-ри, 2013. – 278 с.
18. Бахін В. П. Тактика допиту : навч. посіб. / В. П. Бахін, В. К. Весельський. – Київ : Правник, 1997. – 64 с. НАВСУ : Правник. – 1999. – 126 с.
19. Весельський В. К. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : наук.-практ. посіб. / В. К. Вексельський та ін. – Київ, 2005. – 215 с.
20. Весельський В. К. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / [авт. кол. : В. П. Бахін, В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужа. – Київ : НАВС, 2010. – 560 с.
21. Горбачевський В. Я. Окремі особливості досудового розслідування кримінальних проваджень про умисні вбивства / В. Я. Горбачевський, В. В. Топчій // Науково-практичний журнал РНБО. – 2013. – № 1. – С. 186–200.
22. Горбачевський В. Я. Запобіжні заходи у сучасному правосудді // Юридичний часопис НАВС. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – № 1. – С. 215–219.
23. Ищенко А. В. Расследования изнасилований // Методика расследования отдельных видов преступлений: программированные задания : учеб. пособ. – Киев : КВШ МВД СССР, 1985. – С. 16–21.
24. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / [В. П. Бахін, В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов та ін.] ; за ред. О. М. Джужі. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2010. – 524 с.
25. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинів : курс лекцій / [В. К. Весельський, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмічов, Д. Б. Сергєєва, Ю. М. Чорноус]. – Київ : ХмЦНП, 2011. – 178 с.
26. Мотлях О. І. Ефективність використання поліграфа у розслідуванні нерозкритих злочинів минулих років / О. І. Мотлях // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – С. 206–209.
27. Яковенко М. О. Особливості призначення судових експертиз при розслідуванні нерозкритих грабежів та розбоїв минулих років / М. О. Яковенко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2012. – С. 76–83.

ДОДАТОК

Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування зґвалтувань минулих років

1. Внаслідок отримання заяви або повідомлення про вчинене зґвалтування минулих років, або ж внаслідок відновлення досудового розслідування, слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування відразу проводить слідчі (розшукові) дії, і може при цьому прийняти рішення про залучення оперативних працівників поліції, органів безпеки, органів держаної пенітенціарної служби і т. д., а також фахівців, які мають спеціальні знання (психологів, педагогів, перекладачів і т. д.).

2. Співробітник оперативного підрозділу, якого слідчий залучив до розслідування зґвалтування минулих років: здійснює подвірний чи по квартирний обхід з метою виявлення свідків, отримання інформації щодо учиненого зґвалтування, збирає відомості, які можуть бути використані як докази; встановлює час, місце і обставини вчиненого зґвалтування; кількість причетних до його вчинення осіб, їх прикмети; наявність у них зброї, транспортних засобів, слідів на одязі чи тілі, які могли залишитися в наслідок статевої наруги; інформує слідчого про одержані дані щодо обставин вчиненого зґвалтування

3. Спеціаліст-криміналіст, якого слідчий залучив до розслідування зґвалтування минулих років: надає консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок; використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей; виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого зґвалтування; проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів, звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин зґвалтування; несе персональну відповідальність за якісну фіксацію всієї слідової інформації.

Для швидкого та повного розслідування зґвалтування минулих років слідчий доручає проведення конкретних слідчих (розшукових)

та негласних слідчих (розшукових) дій працівникам оперативних підрозділів, які під час їх виконання користуються повноваженнями слідчого. А також, слідчий може доручити інші не процесуальні заходи: перегляд криміналістичних обліків, в тому числі через пошукову систему «Маніак», перевірку місць дислокації кримінальних елементів, проведення поквартирних обходів, з метою виявлення нових свідків та очевидців зґвалтувань, щодо підозрілих осіб в їх районі проживання, пошук можливого транспортного засобу, який використовував гвалтівник, оперативне орієнтування щодо розшукуваного гвалтівника. За Кримінальним процесуальним кодексом України строк виконання доручення законодавцем не визначений, але цей строк має бути визначений слідчим. Строк здійснення доручення має бути розумним і достатнім для його виконання.

4. Доручення слідчого щодо проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) складається у письмовій формі з визначенням конкретних завдань, яке направляється на ім'я начальника територіального органу внутрішніх справ, який зобов'язаний визначає конкретних осіб з числа співробітників оперативних підрозділів, на яких покласти обов'язки з виконання доручення слідчого.

5. Якщо у співробітника оперативного підрозділу в ході виконання доручення виникає необхідність провести додатково ще й іншу слідчу (розшукову) дію, або негласну слідчу (розшукову) дію, він інформує про це слідчого. Слідчий приймає рішення чи є необхідність її проведення і проводить її сам, або надсилає доручення для його проведення співробітникам оперативного підрозділу.

6. Матеріали про виконання доручення слідчого направляються дослідного підрозділу разом із супровідним листом за підписом начальника територіального органу внутрішніх справ, який обов'язково реєструється в канцелярії.

7. Начальник слідчого підрозділу особисто розглядає матеріали виконаного доручення слідчого, які надійшли від оперативного підрозділу. У разі його формального та неякісного виконання повертає матеріали відповідно до вимог діловодства начальнику територіального органу внутрішніх справ для усунення недоліків та вжиття до винних заходів дисциплінарного впливу в установленому законом порядку.

8. Якщо досудове розслідування згвалтування минулих років зупинене після повідомлення особі про підозру. У день прийняття рішення про зупинення досудового розслідування слідчий доповідає матеріали про розшук підозрюваної особи начальнику слідчого підрозділу для погодження та подальшого направлення начальнику територіального органу внутрішніх справ для організації розшуку підозрюваної особи. Також направляє наступні матеріали: витяг із Єдиного реєстру досудових розслідувань; копію постанови про зупинення досудового розслідування і розшуку підозрюваного; копію повідомлення про підозру; копію ухвали про обрання заходу забезпечення кримінального провадження (у разі обрання такого заходу); ухвалу слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу; довідку про особу розшукуваного, де слід зазначити: прізвище, ім'я, по-батькові, перелік родичів, знайомих з адресами їх проживання, вказати можливі місця проживання і прописки підозрюваної особи, останнє місце роботи (навчання), відомості про судимість, особливі прикмети, інша інформація, яка може допомогти встановити місцеперебування розшукуваної особи, його фото.

9. Слідчий в обов'язковому порядку вносить за погодженням з прокурором клопотання до слідчого судді про дозвіл на затримання підозрюваного з метою приводу та застосування відносно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

10. Організація розшукової роботи покладається на керівників оперативних підрозділів.

11. Початок взаємодії, як правило, ініціює слідчий, але може виходити і від співробітників інших підрозділів.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. Криміналістична характеристика зґвалтувань минулих років	3
2. Особливості досудового розслідування зґвалтувань минулих років	8
3. Застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування зґвалтувань минулих років	14
4. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій	16
5. Тактика проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій.....	30
6. Взаємодія слідчого із співробітниками оперативних підрозділів, спеціалістами та іншими учасниками кримінального провадження	34
7. Використання спеціальних знань під час розслідування зґвалтувань минулих років	36
8. Порядок призначення та проведення судових експертиз під час розслідування зґвалтувань минулих років	39
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46
ДОДАТОК.....	50

Навчальне видання

ГОРБАЧЕВСЬКИЙ Віталій Якович,
СИМОНЕНКО Наталія Олександрівна,
КУБАРЄВА Ольга Володимирівна

РОЗСЛІДУВАННЯ ЗГВАЛТУВАНЬ МИНУЛИХ РОКІВ

Методичні рекомендації

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
Дк № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 13.06.2018. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 3,25. Ум. друк. арк. 3,02.
Тираж 50 прим.
